

XI-XIII. Yüzyıllar Arası Kayseri ve Çevresine Genel Bir Bakış

Abdullah KAYA *

Özet

Türkler tarih boyunca gittikleri yerlerde birçok devletler kurmuş ve medeniyetler tesis etmişlerdir. Türkistan'dan göçler başlayınca dünyanın değişik yönlerine özellikle de batıya doğru göç etmişlerdir. Türkler, Müslüman olduktan sonra da bu göçler devam etmiştir. Oğuzlar, özellikle Selçuklular zamanında Anadolu'ya büyük göç dalgaları halinde gelmeye başlamışlardır. Doğudan batıya doğru olan Oğuz göçleri Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Oğuzlar, Anadolu'ya çadırlarıyla, sürüleriyle bir daha geri dönmek üzere gelmişlerdir. Önce Selçuklular daha sonra da Osmanlılar Anadolu'ya gelen bu Oğuz kitlelerini yeni fethettikleri bölgelere yerleştirerek oraların Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamışlardır.

Arapların Bir asır boyunca Anadolu'ya yapmış oldukları seferler önemli sonuçlar doğurmamıştı. Birçoğunda üstünlük sağlasalar da istedikleri başarıyı elde edememişlerdi. Daha sonra Türkler, aynı devletle aynı topraklar üzerinde mücadeleye girişmiş ve kazandıkları başarılar sonucunda buraların bir Türk yurdu olmasını sağlamışlardır.

Kayseri ve çevresi de Selçuklular dönemi Oğuz boylarının yoğun olarak göç ettiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Bölgedeki yer adları incelendiğinde durum daha iyi anlaşılmaktadır. Yer adlarında boylara ait izlere sıkça rastlanılmaktadır. Osmanlılar döneminde de Oğuz boylarının Kayseri ve çevresine olan göçleri devam etmiştir. Osmanlılar zamanında gelen boylarla -sonrakilerin önceki akranlarının yanına gelmiş olabilecekleri varsayımından hareketle Selçuklular döneminde gelenlerin bir kısmının aynı kollardan olması ihtimali yüksektir. Türkler, Kayseri ve çevresine geldiğinde bölgedeki yerel unsurlar içerisinde hâkim olan güç Ermeni ve Rumlardı.

Anahtar Sözcükler: Kayseri, Anadolu, Selçuklular, göç, Oğuz.

A General View to Kayseri and Its Around Between the XIth-XIIIth Centuries

Abstract

The Turks with the help of their special abilities founded many more states and established civilizations in the places they went throughout the history. They migrated to different places of the world especially to the west when the immigrations started from the Turkistan from the indispensability. Those immigrations went on after the Turks become Muslim. Oghuzs started to come to Anatolia as big immigration waves especially in the Suljukian times. The Oghuz immigrations from the east to the west went on in the Ottomans' era. Oghuzs come to Anatolia with their tents and herds never to return again. At first Suljuks and then the Ottomans provided the Turkization and Islamization of this Oghuz masses who come to Anatolia settling them at the places they just converted.

The wars did by the Arabs on Anatolia did not provide important results for them for one century. Even though they win many of them they did not achieve the accomplishments as much as they wanted. Then the Turks were to win the same accomplishments fighting with the same state at the same lands and the result was to be very positive for the Turks and they were to provide of this land as a Turkish homeland.

We see well that Kayseri and its environment was one of the important settling places at which Oghuzs settled densely in Seljukian times. It can be seen better when we investigate the names of the regional places. The traces about the tribes can be met in the place names often. The migrations of the Oghuz tribes went on in the Ottomans' era to Kayseri and its environment. Even it is high possibility that the people who come in the Ottomans' era had the same branches with the people who had come in the Seljukian era. The effective factor in this situation is that the last arrivals come to the next to the early peer arrivals. The dominant powers amongst the local elements were the Armenians and Rums when the Turks come to Kayseri and its environment .

Key Words: Kayseri, Anatolia, Seljuks, Migration, Oghuz

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, zaravi58@hotmail.com.

Giriş

Hemen hemen Anadolu'nun ortasında ve büyük bir ovanın üzerinde kurulan Kayseri, doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan ana yollara hâkimdir. Mısır ve Suriye ile Anadolu'da egemen olan çeşitli devletlerin aralarındaki ilişkilerinden dolayı Kayseri XVI. yüzyıla kadar önemini arttırmıştır ve (Edhem, 1982, s.18) ehemmiyet açısından devrinin Anadolu'nun şehirlerinden aşağıda değildir. Kayseri, tarih boyunca birçok olaylara sahne olmuş ve Danişmentlilerden itibaren inşa edilen vakıf eserler sayesinde Anadolu'da Türk-İslâm kimliği kazanan şehirlerden biri olma hüviyetine kavuşmuştur (Akşit, 1998, s.35).

Kayseri bölgesinin Anadolu'nun diğer vilayetlerinden ayrı bir özelliği de coğrafi konumu itibariyle çok sayıda yaylaya sahip olmasıdır. Başta Tekir yaylası olmak üzere Kayseri ve çevresi Türk boyları için oldukça cazip bir mekândır. Öyle ki, hayvanlarını otlattıkları gibi huzurlu ve uzun süren bir yaz geçiriyorlardı. Kayseri ve çevresine yerleşen Türk boylarından ilk akla gelenler; Kınık, Salur, Çepni, Kızık, Yüreğir, Yıva, Beğdilli, Büğdüz, Döğeri, Ağaç-Eri, Üç-Ok, Avşar Ömeroğulları, Yazırlar, Bayatlar, Bayındırlar, Kargınlar, Salurlar, Eymurler, İğdırlar ve Şam Türkmenleridir (Salman, 2003, s.425; Özkan, 2010, s.283-288). Bunlar, Türkistan'dan getirmiş oldukları eski yaşamın kültürel ve geleneksel değerlerini Anadolu'nun diğer yerleri gibi Kayseri ve çevresinde de yaşatarak günümüze ulaşmasını sağlamışlardır.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında kolonizatör Türk dervişlerinin rolü oldukça büyüktür. *Evhadid'din Kirmanî*, *Ahi Evren*, *Seyyid Burhaneddin* gibi tasavvufi düşüncenin birçok büyükleri hayatlarının bir bölümünü Kayseri'de geçirmişlerdir. Kayseri'ye göç edip yerleşmiş olan Oğuz boyları bu manevi mimarların gözetim ve tedrisatında eğitilmişlerdir. Kısacası bu Alpler, Alperenler, Yesevî dervişleri ve Ahiler, Kayseri'nin kültüründe sosyal hayatında, dinî inanışlarında etkili olup, halkının eğitimine katkı sağlamışlardır. Bu dervişlerden *Evhadid'din Kirmanî*, Türkçe sohbet ettiği için Türkmenler arasında etkili olup Anadolu'da oldukça geniş bir nüfuzla sahipti (Bayram, 1995, s.57; Barkan,1974, s.279-304).

Türkmen halkının yeni vatanı olan Anadolu'da (Kemaleddin, 1934, s.36) iş hayatını ele geçirme teşkilatı olan Ahiliğin kurucusu Ahi Evren, hayatının bir bölümünü Kayseri'de geçirmiştir. Ve eşi Fatma Bacı ile beraber bu Teşkilâtın en güzel ve kapsamlı uygulamasını Kayseri'de yapmıştır. Bugünkü Kayseri kültürü ile esnaf ve ticaret geleneklerinin tarihî kökenleri bu asırlara dayanmaktadır (Ecer, 2001, s.12).

Bu çalışmada Kayseri ve çevresinin ilk olarak Türk hâkimiyetine girişi ile erken Osmanlı dönemi arasındaki genel durumundan bahsedilecektir. Ayrıca bölgeye yapılan Türk ve Ermeni göçlerinin genel değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışmanın bölge tarihine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Türklerin Kayseri ve Çevresine İlk Gelişleri ve Danişmentliler Dönemi

Kayseri, Bizans hâkimiyetinde iken önce Perslerin daha sonra da birçok kez (668, 690-91, 713, 726, 729-30, 732, 785, 806 yıllarında) –İstanbul'a kadar seferler yapan- Arapların eline geçti. VII.YY'da Emevi halifesi Muaviye zamanında Kapadokya bölgesine kadar gelen Araplar, Kayseri'yi yağmalamışlardı (Süryani Mihail, 1944, s.32; Edhem, 1982, s.26). Abbasiler döneminde ise özellikle Türk komutanların yönetiminde Anadolu'ya çok sayıda akınlar yapılmış, Şebinkarahisar, Sivas, Niksar, Amasya, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Zamantı (Tomarza, Pınarbaşı, Sarız, Develi ve havalisi), Ulukışla hatta Bergama'ya kadar olan yerler tahrip edilerek pek çok ganimet ve tutsaklarla geriye dönülmüştü. Bu seferler sonucunda Bizans vergiye bağlanmış ancak bir süre sonra İmparator Nikapheros yıllık haracını vermeyince Abbasi halifesi Harun Reşit büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelip Kayseri ve çevresini zapt etmişti. Halife tarafından Abbasilere bağlanan bu topraklar, Bizans İmparatoru Phokas tarafından 968'de yeniden ele geçirilene kadar yüz altmış sene Abbasilerde kalmıştı (Uçar, 1990, s.59-61; Edhem, 1982, s.26; Erkiletlioğlu, 1993,s.66-68).

Türklerin fethinden önce Anadolu'yu "Thema"lara bölmüş olan Bizans, Kayseri ve çevresini "Kharsianon Themasi" olarak adlandırmıştı (Ostrogorsky, 1999, s.288). Kayseri'nin yerli halkı Rumlar iken Bizans, Doğu Anadolu'daki Küçük Ermeni krallıklarını XI. YY'ın başlarında Fırat bölgesi, Sivas ve Kayseri havalisine naklederek bölgenin demografik yapısını değiştirmişti (Turan,2002, s.18). Kayseri'nin Müslüman Türklerin eline geçmesinden evvel bölgede var olan diğer

bir etnik grup da Hıristiyan Türklerdi¹. Bizans, XI. yüzyıldan itibaren, Balkanlardan, Hıristiyan Türkleri, özellikle Müslümanlarla harbettirmek üzere hudut bölgelerine yerleştirmişti. Bundan dolayı Kapadokya ile Toros geçitlerinde Hıristiyan Türkler oldukça fazla bir yoğunluğa sahipti. Sonraki yıllarda Müslüman Türklerle iç içe yaşayan bu insanlar dinleri olan Hıristiyanlığı ve dilleri olan Türkçeyi uzun süre korumuşlardı (Yinanç, 2009, s.21-33).

Oğuz boylarının Türkistan'dan Batı'ya doğru hareketiyle Anadolu'ya doğru büyük bir göç dalgası başlamasıyla. Anadolu'ya gelen Türk kabileleri buraları vatan olarak benimseyip yerleşti (Kurat, 1972, s.293; Turan, 1969, s.77; aynı mlf., 1973, s.232). Kayseri ve çevresinin Türkler tarafından ilk olarak fethi hakkında kesin bilgiler bulunmamakla beraber; Müslüman Türklerin Kayseri'ye geliş tarihi olarak 1067 yılını verebiliriz. Zira bu tarihte büyük Türk kumandanlarından Afşin Bey, Orta Anadolu'ya yaptığı akınlar sırasında Malatya önlerine kadar gelip büyük bir Bizans ordusunu bozguna uğratmış, daha sonra Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyerek Kayseri ve havalisini ele geçirmiştir. Kısa aralıklarla Bizanslılar ile Türkler arasında el değiştiren Kayseri, Malazgirt Zaferi'nden sonra kesin olarak Türk hakimiyetine girmiştir (Yinanç, 2009, s.61; Alptekin, 1987, s.16; Yıldız, 1982, s.567; Cahen,1992, s.39; Turan, 1962, s.117-118; Kafalı, 1966, s.5-17; Ünal, 1979, s.196).

Batılı tarihçilerden bir kısmı Kayseri ve çevresinin Tuğrul Bey döneminde, yeğeni Alparslan tarafından alındığını yazarken (Texier, 2002, s.542) Müslüman tarihçiler, Danişmentliler zamanında fethedildiğini belirtir (Edhem, 1982, s.26). Örneğin Reşidü'd-Din, Malazgirt Zaferi'nden sonra Alparslan'ın, Danişment Gazi'ye iktâ olarak; Kayseri, Zamantı, Sivas, Tokat, Amasya, Niksar'ı verdiğini söylemektedir. (Reşidü'din, 1960, s.38). Zahîrî'd-Din Nîşâbü'rî (Nîşâbü'rî, 1332, s.25), Aksarayî (Mahmud, 1943, s.17), Niğdeli Kadı Ahmed (Ahmed, s.291), Abu'l Farac (Farac, 1987, s.331-332), gibi müverrihler de Emir Danişment Gazi'ye iktâ olarak verilen yerlerin küçük farklarla aynı yerler olduğunu zikretmektedir. Münecimbaşı ise Emir Danişment'in bölgeye gelişi hakkında şunları anlatır:

“Danişment Gazi, Azerbaycan'da ikamet ediyor ancak düşman sınırlarına akınlarda bulunuyordu. Sultan Alparslan'ın 1063 yılındaki Kafkas seferine Danişment Gazi'de katılarak bölgede Sultana mihmandarlık yapmıştır. Bu seferler sırasında üstün başarılarıyla Sultan Alparslan'ın gözüne giren Emir Danişment Gazi'ye Malatya, Sivas, Tokat, Niksar, Elbistan ve Kayseri (Tomarza, Pınarbaşı, Sarız, Develi ve havalisi), iktâ olarak verilmişti” (Münecimbaşı, 2000, s.575-576).

Hatta daha sonraları küffardan alacağı yerlerin de kendisinin olacağını belirterek buralarını vergiden muaf tutmuştu. Sultan Alparslan, kendi hanedanından hiç kimsenin bu topraklara saldırmayacağına dair Danişment Gazi'ye yazılı bir belge dahi vermişti (Solmaz, 2001, s.50-51). Süryani Mihail ise, Kayseri ve çevresinin Türkler tarafından alınışını şöyle anlatır:

“1085 yılında Tanuşman adlı bir Türk emiri Kapadokya'ya taarruz edip Sivas'a, Kayseri'ye ve diğer muntıklarına hâkim oldu. Beni Tanuşman ailesinin nüfuz ve kuvveti böyle başlamıştır” (Mihail, 1944, s.30).

İsmail Hami Danişment, metinde geçen “Bené Tanuşman” ‘dan kastın “Benî Danişmen ailesi” olduğunu belirtmektedir (Danişment, 1939, s.192).

Her ne kadar Danişment Gazi'nin bölgeye geliş biçimi ve tarihi hakkında ihtilaflar olsa da, aldığı yerler yukarıda zikredildiği gibidir. Emir Danişment Gazi, kendisine iktâ olarak verilen başta Sivas olmak üzere, Malatya, Elbistan, Tokat, Niksar, Amasya, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Kayseri, Develi ve havalisini büyük direnişlerle karşılaşmadan Rumlardan alarak ve buralara yerleşerek kendi adına izafeten Danişmentli Devleti'ni kurar (Sevim, 1993, s.101). Kayseri'nin Türkler tarafından fethinde Danişmentli soyunun önemi çok büyüktür. Anadolu'nun vatan olmasında onların oynadıkları rol oldukça fazladır. Sayıları hakkında bir bilgi olmamakla beraber pek kalabalık olmadıkları tahmin edilmektedir. Kayseri'nin çekirdeğini oluşturanlar Danişmentli unvanlı ailedir. Danişmentli topluluğunun içerisinde ise Oğuz boylarının hemen tamamının bulunduğu bilinmektedir (Akbaş, tarihsiz, s.27; Akşit, 1997, s.5). Danişmentliler, ikamet ettikleri bu topraklara doğudan gelen Türk boylarını düzenli bir şekilde durumlarına göre şehir, köy ve yaylalara iskan ettirmişlerdir

¹XVI.asırdaki Osmanlı Kayseri mahkeme sicillerinde Müslümanlığa geçmiş oldukları görülen ve hem de içlerinde Karakeçili boyuna mensup oldukları açıkça kaydedilmiş olan Hıristiyan Türklerin, Bizans zamanında Anadolu'ya nakledilmiş ve Ortadoks veya Ermeni kilisesine intisap ettiklerinden dolayı Rum ve Ermeni adını almış olan Hıristiyan Türkler olduğu kesindir. Karakeçili Hıristiyanlar'ın bu Peçenek kalıntısından olmaları ihtimal dâhilindedir (Yinanç, 2009, s.22).

(Mateos, 2000, s.204; Köprülü, 1994, s.88). Danişmentliler dönemi Kayseri ve çevresine yerleştirilen Türkmen aşiretlerden bir kısmı şöyledir; *Selmanlu sağır, Selmanlu ekber, Sağır, kaşıkçı, Gölegir, Civanşir, Sermayeli, Karalu, Harmandelu* (Refik, 1989, s.125). Kayseri’de özellikle Zamantı’nın geçtiği yerlerdeki mezar taşları incelendiğinde ortak bir bezeme şekli ortaya çıktığı görülmektedir. Mezar taşları bir milletin geçmişi olduğuna göre bu bölgenin geçmişi hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Tomarza’ya bağlı Gülveren, Büyük Sövegen ve Güzelce’nin de yer aldığı Zamantı çevresinde bulunan bezemeli Mezar taşları, Türkistan’dan Anadolu’ya eski Türk topluluklarındaki balballarla başlayan ortak bir kültürün bölgedeki uzantısıdır. Türkistan’la kurulan bu bağlantılar bölgeye gelen Türkmenlerin Türkistan kökenli olduğunu göstermektedir. Bu mezar taşlarına göre özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bölgeye gelen Oğuzların büyük bölümünün Avşar aşiretlerinden oluştuğu görülmektedir. Avşarların XVI. yüzyılın ikinci yarısında Kayseri’nin doğusundaki Zamantı boylarına yaylağa çıktıkları biliniyordu. Tomarza’nın Toklar nahiyesi köylerinden pek çoğu Avşarlar’a aitti. Bölgede bazen sorun çıkardıkları Tomarza’daki Ermeni Piskoposun, Moltke’ye söylediği şu sözlerden anlaşılmaktadır. Avşarlar, baştanbaşa haydutlardan oluşan bir oymak değil idiler. Aralarında ipsiz ve sapsızlar kendi oymak halkının da düşmanı olup onlar tarafından da takip olunuyorlardı. Bugün bile Kayseri’de Avşar hattı dediğimizde hemen akla Pınarbaşı, Sarız ve Tomarza gelmektedir. Fakat bu durum bölgeye başka boyların gelmediği anlamına gelmez. Kayseri’nin Tomarza ve çevresine; Evlad-ı Bayat, Bayındır, Çepni, Döğerli, Baynal/Batyal Oymağı gibi boylar da gelip yerleşmiştir (Sümer, 1999, s.282,285,287-291,300; Türkay, 2001, s.29-673; Sağıroğlu Arslan, 2005, s.1,3; Akbaş, tarihsiz, s.35,37,47,69).

Kayseri’nin Tomarza bölgesinde XII.YY’dan önceki dönemlere ait Türk varlığının izleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de “Mikdat Dede Türbesi”dir. Tomarza civarında bulunan bu türbenin kimliği tam olarak tespit edilemese de bu zât köy halkına göre Melik Gazi’nin piridir. Yapısından türbe olduğu anlaşılan bu eserin Türklerin Anadolu’da yerleşme dönemlerinin ilk yüzyılı içinde yapılmış olduğu düşünülmektedir. Kümbet tonozlu, dikdörtgen prizma yapısıyla da, Anadolu’da az bulunan bir Selçuklu devri türbesi olma özelliğini göstermektedir (İlter,1974, s.53-57). XIII ve XIV. yüzyıllarda ise Moğollarla birlikte Anadolu’ya gelen Uygurlar, Kayseri’de *Tac-ı Kızıl* isimli bir mahalle kurarak buraya yerleşmişlerdir (Akbaş, tarihsiz, s.30; Akşit, 1997, s.7). Köseadağ Savaşı sonrası yaşanan Moğol Türkmen katliamından sonra, XIV. yüzyıldan itibaren Türkmenlerin bölgeye gelmeye başladığı, Kayseri ve çevresinin Türkmen obalarının adlarıyla benek benek süslendiği görülüyor. 1500’lü tarihlerde bölgede Salur, Kızık, Yazır, Eymir, Kınık, Döğer, İğdir, Yüreğir, Yıva, Avşar boy adlarına rastlanılmaktadır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da Kayseri ve çevresine Türkmen göçleri devam etmiştir (Akbaş, tarihsiz, s.30-31; Sümer, 1999, s.355). İlk dönemlerden daha sonra bölgeye gelen oğuz boyları, muhtemeldir ki daha önceleri bölgeye gelen akraba aşiretlerinin yanlarına yerleşmişlerdir². Yukarıda zikredildiği gibi Ahmet Nazif Efendi, Kayseri’ye yapılan bu ilk yerleşimleri şöyle anlatmaktadır:

“İslâmiyet nurunun neşr ve tamimi için Türkistan ve Buhara cihetinden bir hayli Müslüman ahali getirildi ve memleketin tecdit ve imarına bir hayli mesai sarf edildi. Rumlardan kalan eski şehrin yıkılması, ovaya, yani şimdiki bulunduğu yere yeni bir şehir inşasına seferber olunmuştur.....İşte Kayseri ahalisinin çoğu, daha önceleri Pelü Türkçesi’yle konuşan Türkistan tarafı Müslüman halkı soylarından olup Afşarların da İran kıta’sında meşhur ve halen mevcut olan Afşar aşireti kavimlerinden ibaret buldukları söylenmektedir.” (Ahmet Nazif Efendi, 1987, s.57)

Kayseri’de Zamantı bölgesi Danişmentliler dönemi, merkezdeki iç çekişmelerde, hanedan mensuplarının sığınak yerlerinden birisi olmuştur. Danişmentli Melik Muhammed ölünce yerine oğlu

² Selçuklu ve beylikler sonrası Kayseri’nin Tomarza bölgesine gelen boy ve aşiretlerin bir kısmı büyük ihtimal Selçuklu dönemi bölgeye gelenlerin akrabalarıydı. Bu yüzden onların yanına gelmiş olabilirler. Selçukludan sonra Tomarza bölgesine yerleştirilen oymaklardan bir kısmı; *Ağcain, Akça Ali, Avşar* Tomarza bölgesine en çok yerleştirilenlerdendir. (<http://www.burhanettinakbas.com>), *Kaçak, Kaman, Kamberli, Kararecep, Karasu, Kevni, Kınık, Kırıntılı, Kımızlı Yörükleri, Koca nallı, Kozanoğlu, Köpekli, Kuyucaklı, Kurban, Köstere ve Kumarlı Oymaklarıdır.*

Tomarza’da Avşar boyunu temsil eden oymaklar; *Cingözoğlu, Hacipaşa, İmamkulu, Veziroğlu, Koca nallı, Koca hallı oymaklarıdır.*

Tomarza’da Bayat boyunu temsil eden oymaklar; *Kabaklı ve Kuzugüdenli oymağı’dır*

Tomarza’da Döğer boyunu temsil eden oymaklar; *Döğer ve Köse Döğer’dir.*

Tomarza’da Çepni boyunu temsil eden oymaklar; *Çepni Yörükleri oymağıdır.* (Bunlardan küçük bir kol da Tomarza’ya yerleşmiş ve Yazı Çepni adıyla bir mezra kurmuşlardı)

Tomarza’da Kızık boyunu temsil eden oymaklar ise; *Pusalı oymağı’dır.* (<http://www.forumyuruk.com/forum/showthread.php?t=2881>; Türkay, 2001, s.29-673)

Zünnun'u veliaht olarak tayin etmiştir. Ancak Sivas meliki olan kardeşi Nizameddin, Melik Muhammed'in karısı ile evlenerek Kayseri'yi almıştır. Melik Muhammed'in oğlu Zünnun ise kendisi için emniyetli gördüğü Zamantı bölgesine sığınarak hayatını kurtarmıştır (Keskin, 2003, s.45).

Danışmentliler dönemi Kayseri ve çevresinde cereyan eden önemli olaylardan birisi de bölge halkına oldukça zor günler yaşatan Haçlı seferleridir. I.Haçlı seferinde İstanbul'dan ilerleyerek Konya'ya daha sonra Eylül ayında Ereğli'ye ulaşan Haçlılar, burada bir süre dinlendiler. Haçlıların ana ordusu Kayseri'ye doğru ilerlerken Türklerin direnişi ile karşılaştı. Onlara karşı bölge halkı tarafından çetin mücadeleler verilmişti. Ancak Haçlı seferlerindeki kahramanlığı dolayısıyla adı velî mertebesine çıkan Emir Hasan, bu seferinde kumandasındaki Türklerle Haçlı ilerleyişini durduramadığı gibi geri çekilirken şehit olmuştur (Turan, 1953, s.546-547; aynı mlf, 2002, s.103-104; Atçeken-Bedirhan, 2004, s.141). Hasan adlı bu şahsın Danışment Gazi'nin dayısı olduğu söylenmektedir (İ.Hakkı Konyalı, 1974, s.301). Asıl Haçlı birlikleri ise, Kayseri bölgesinde ilerlemelerini sürdürürken Antakya önlerine inene kadar tahribatlarına devam ettiler. Haçlılar, Kayseri ve çevresini oldukça büyük zarara uğratmışlardı. Özellikle Kayseri'nin çevresinde Haçlıların güneşe iniş yollarına yakın olan bölgeler bu büyük tahribattan hissesine düşeni almıştı. Bölge halkından olan Ermenilerin bir kısmı, Türklerin aleyhine Haçlılarla ittifak ederek onlardan aldıkları cesaret ve güvenle diğer yörelerde olduğu gibi köyleri basmış ve Türk halkına zarar vermişlerdi. Ermenilerin eşkıyalıklarından dolayı bölgeden geçen ticaret yollarının emniyeti de tehlikeye düşmüştü (Turan, 2002, s.103-104).

Selçuklular Dönemi

Uzun süre Danışmentli yönetiminde kalan Kayseri ve çevresi, Türkiye Selçukluları ile Danışmentliler arasındaki hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştu. Danışmentlilerin hamisi olan Şam hükümdarı Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü ile Anadolu'da Türk birliğini kurmak isteyen Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, Danışmentli topraklarını ele geçirerek 1169 yılında bu hanedanlığın Kayseri ve Zamantı'daki hâkimiyetine son verdi (Mateos, 2000, s.314; Turan, 2002, s.217; Runciman, 1992, s.344-345; Ecer, 2001, s.16; Erkiletlioğlu, 1993, s.89). Selçuklu hâkimiyetine giren Kayseri, birçok önemli olaya ve hanedan çekişmelerine şahit olmuştu. II. Kılıç Arslan, ülkeyi oğulları arasında pay edince Kayseri bölgesi, Nureddin Sultanşah'a düşmüştü (Bibi, 1996, s.41). Fakat bu taksimattan dolayı ülke yeniden kardeşler arası mücadelelerin yaşandığı karışık bir döneme girdi. En sonunda II. Rükneddin Süleymanşah, başta bulunan küçük kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile diğer kardeşlerini alt edip Sivas ve Konya'yı da ele geçirerek (Bibi, 1996, s.41; Turan, 2002, s.219-220) devleti tekrar bir çatı altında toplamayı başardı. Selçukluya bağlı olan Kilikya Ermeni Prensi II.Leon ise, saltanat kavgalarının meydana getirdiği boşluktan istifade ederek, etrafına topladığı kuvvetlerle Toroslar'dan hareket edip Kayseri'ye saldırılarda bulunmuştu. Ermenilerin yoğun olduğu bazı yerleri de işgal ederek "*Büyük Leon*" adıyla krallık tacı bile giydi. Yaşanan bu durum üzerine II. Rükneddin Süleymanşah, 1199 yılında isyan eden Leon'un üzerine yürüyüp onu tekrar Selçuklu tabiiyetine bağladı (Sevim, 1983, s.33).

II. Rükneddin Süleymanşah'dan sonra oğlu III. Kılıçarslan sekiz ay kadar saltanatta kaldı. Onun yerine ise amcası I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta geçip, Kayseri'de sikke bastırmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Alaşehir muharebesinde şehit olunca devlet adamları I. İzzettin Keykavus'u tahta çıkardılar. Bu durum üzerine süratle Kayseri'ye gelen I. Alâeddin Keykubat kaleyi kuşatmıştır. Mubarizeddin Behramşah ve Çavlı, Zeynüddin Beşâre gibi emirler bu kuşatmada görev almıştı. Fakat I. Alâeddin Keykubat, başarılı olamayınca Ankara'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Kayseri şahnesi Celâleddin ise başarılarından dolayı *pervâne*'lik makamına burada yükseltildi. Bir süre Selçuklu tahtında kalan I. İzzettin Keykavus verem olup ölünce; Malatya kalesinde esir olan I. Alâeddin Keykubat, Sivas'a gelerek onun yerine tahta geçti. Sultan burada üç gün yas tuttuktan sonra merkez Konya'ya gitmek üzere yola çıkıp Kayseri'ye geldi. Burada büyük bir cülûs töreni yaptı (Edhem, 1982, s.71; Ecer, 2001, s.17-18; Erkiletlioğlu, 1993, s.95).

I. Alâeddin Keykubad döneminde Kayseri birçok önemli olaylara sahne olmuştur. Sultan'ın, Eyyübî Meliki Adil'in kızı ile evlendiği düğün töreni önce Malatya sonra Kayseri'de olmuştu. Gelini karşılamak için Malatya'da bulunan Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'ye dönüşünde, Anadolu'dan başka Mısır, Suriye ve Musul'dan gelen çalgıcı ve oyuncular eşliğinde uzun süre unutulmayan görkemli bir düğün töreni yapılmıştır (Edhem, 1982, s.74). I. Alâeddin Keykubad döneminde devletin yüksek mevkilerinden biri olarak Kayseri sübaşılığı Kemâleddin Kâmiyâr'a verilmiştir. Ancak Kemâleddin Kâmiyâr, Kayseri gibi büyük bir vilayetin sübaşılığına tâyin edilirken

eski Selçuklu iktidarında olduğu gibi geniş yetkilerin maliki değil sadece maaşlı bir vali ve bölge askerlerinin bir kumandanı olarak tayin edilmiştir. Dikkat çekici olan bu hususun sebebi ise, bu dönemler genelde Kayseri'nin doğrudan Sultanlar tarafından yönetiliyor olmasıydı. (Erkiletlioğlu, 1993, s.148; Turan, 1988, s.75-76). Kayseri, Selçuklunun ikinci bir merkezi olduğu gibi Alâeddin Keykubat kışlarını Alâiye ve Antalya'da, yazlarını da burada geçiriyordu. Aynı zamanda askerî bir merkez konumunda olan Kayseri, I. Alâeddin Keykubat dönemi askerî harekâtların da başlangıç yeri idi. Şehrin bu konumu göz önünde bulundurulursa Kemaleddin Kâmiyâr yine de büyük bir mevkie atanmıştı (Edhem, 1982, s.27, 74; Turan, 1988, s.80-81). Kayseri'nin çevresinde yer alan Zamantı bölgesi, Türkiye Selçukluları döneminde sürgün yeri olarak da kullanılmıştı. Sultan I. Alaaddin Keykubat, kendisine muhalif beyleri cezalandırırken, birçoğunu öldürmüş fakat Emir-i Meclis Mübârezeddîn Behramşah'ı gözünün önünden uzaklaştırmak için hizmetçileriyle birlikte Zamantı havzasına göndermişti (Uyumaz, 2003, s.29).

Sultan I. Alâeddin Keykubat döneminde huzurlu bir bölge olan Kayseri ve çevresi, onun yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-1246) oldukça hareketli günler yaşamıştır. Moğol tazyikinden dolayı Türkistan'dan gelen Türkmen göçleri bölgede hızlanmış ayrıca vezir Sadettin Köpek sorunu ile Baba İshak isyanı baş göstermişti. Bu olaylarla birlikte Sultan II. Gıyaseddin'in yanlış politikaları Moğol saldırılarını başlattı. 1243 de Köseadağ galibiyeti ile Anadolu içlerinde batıya doğru ilerleyen Moğollar, devletin askerî ve mülki idaresine el koydular. Tokat ve Sivas'ı büyük bir direnişle karşılaşmadan alan Moğollar, Kayseri'de Ahilerin direnişi ile karşılaştıkları için şehri hemen teslim alamadılar. Kayseri, on beş günlük bir kuşatmadan sonra Moğolların ağır kayıplarına rağmen kale içinden bir Ermeni dönmesinin ihaneti sonucu alınabildi. Moğollar, şehre girdikten sonra ahilere ait ev ve iş yerlerini yakıp yıkıp yağma ettiler, çok sayıda Ahi'yi de öldürdüler. On binlerce Ahi'yi ve Bacı'yı esir alıp götürdüler (İbn Bibi, 1996, s.12,73-75; Bayram, 1991, s.84; Sümer, 1999, s.183; Türkmen, 1995, s.1; Ecer, 2001, s.18-20). Böylece Kayseri ve çevresi Moğolların hâkimiyetine girmiş oldu. 1243-1277 yılları arasında yaşanan Moğol baskınları sonucunda Kayseri ve bölgesinde Ahiler başta olmak üzere binlerce adam öldürüldü ve binalar tahrip edildi. Bütün bu yaşanan olaylara ve çekişmelere rağmen Kayseri ve çevresi, Ortaçağ tarihinin en parlak yıllarını Selçuklu hâkimiyeti altında geçirmiştir (Darkot, 1953, s.448).

İlhanlı, Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemleri

Köseadağ mağlubiyetinden sonra devlet adamlarının siyasi ihtiras ve entrikaları sonucu Selçuklular, Moğolların adeta bir oyuncuğu haline getirildi. Kudretli hükümdarlar, sağlam devlet adamları ve saadet devri kapanarak devlette gerileme dönemi başladı (Turan, 1988, s.456). II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykûbat'tan sonra 1249-1266 yılları arasında müşterek saltanat dönemi akabinde taht kavgaları başlamıştı. Moğolların desteğiyle IV. Rükneddin Kılıçarslan, devletin başına geçmişti. Bir müddet sonra IV. Rükneddin ile II. İzzeddin arasında yapılan savaşta IV. Rükneddin yenilmiş ve Develi'den Sis'e doğru giderken Türkmenler tarafından yakalanıp Kayseri'ye buradan da II. İzzeddin tarafından Burgulu Kalesi'ne gönderilmişti (Ahmed Eflâkî, 1987, s.151; İbn Bibi, 1996, C.II, s.138-141). 1308 yılında ise son hükümdar II. Gıyaseddin Mesut'un ölümü ile Anadolu Selçukluları tamamen çökerken İlhanlı hakimiyeti kendini tamamen hissettirmeye başlamıştı. İlhanlılar dönemi Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de birçok önemli olay yaşanmıştı. Bu olaylardan biri de Kayseri kadısı Celâleddin Habib ile Muinüddin Pervane'nin öldürülmesiydi. Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğollara karşı yaptığı Kayseri seferinin mesulleri arasında sayılarak daha sonra Anadolu'ya gelen İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından öldürülmüşlerdi (Sümer, 1999, s.180; Turan, 1988, s.155; Kaymaz, 1970, s.175-179).

İlhanlılar, sonraki yıllarda Anadolu'yu gönderdikleri genel valilerle yönetmeye başladılar. Bunların en güçlüsü Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş'tı. İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in yaşının küçük olmasından istifade ederek ayaklanan Timurtaş başarılı olamayınca bir rivayete göre Memlûklulara sığınmış diğer bir rivayete göre de idam edilmiştir (Edhem, 1982, 27-28, 132-142; Hakkı, Nafiz, 1998, s.75; Göde, 1994, s.32). Mısır'a sığınan Timurtaş yerine kayın biraderi Uygur Türklerinden Eratna Bey'i vekil olarak bırakmıştır. İlhanlı hükümdarı Ebu Said'e bağlı olan Emir Eratna, onun vefatıyla 1343 yılında Sivas-Erzincan arasındaki Moğolları yenerek Sivas'ta sultanlığını ilan etmiştir. Orta Anadolu'da kurduğu devletinin sınırları; Sivas, Kayseri, Niğde, Ürgüp, Aksaray, Ankara, Amasya, Tokat, Merzifon, Samsun, Erzincan, Şarkîkarahisar, Çorum, Develi-i Karahisar'dan ibaretti. Eratna Devleti'nin merkezi önceleri Sivas iken sonraları Kayseri olmuştur (Göde, 1994, s.32-33; Uzunçarşılı, 1984, s.155; Edhem, 1982, 28,132-142; Yücel, 1989, s.7).

Ülkesini güzel bir şekilde idare eden Emir Eratna'nın 1352 de ölümüyle yerine önce oğlu Mehmet Bey ondan sonra da Alâeddin Ali Bey geçmiştir. Fakat bu dönemlerde devlet iyi yönetilemediğinden dolayı iktisâdi ve siyasî düzen bozulmuştu. Ali Bey'in vefatıyla (Göde, 1990, s.45-46; Hakkı-Nafız, 1998, s.77-93; Uzunçarşılı, 1984, s.2; Ahmet Tevhid, 1321, s.441) devletin başına 6 yaşındaki oğlu II. Mehmet geçti. Kadı Burhaneddin, ona naip olarak atanmıştı (Esterâbâdî, 1990, s.204, 222). Amasya Emiri Hacı Şadgeldi ise bu durumdan istifade ederek devleti ele geçirmek için Moğol ve Tokatluların da yardımıyla Sivas'a yönelmişti. Kadı Burhaneddin, onun yanındakilerle anlaşıp Hacı Şadgeldi'yi Danişment Köyü önünde öldürmüştü. Ülke içinde çıkan karışıklıklardan dolayı halkın isteğiyle küçük yaştaki II. Mehmet tahtan indirilerek yerine Kadı Burhaneddin geçti. Böylece 1381 yılında Sivas'ta tahta çıkan Kadı Burhaneddin, kendi adıyla anılan devletini Sivas ve Kayseri merkezli olarak kurmuş ve adına hutbe okutup sikke bastırmıştı (Yücel, 1987, s.43; Hakkı-Nafız, 1998, s.97; Edhem, 1982, 28, 143-146; Uzunçarşılı, 1984, s.159-158). Eratna topraklarının büyük bir kısmı ile beraber Kayseri ve çevresi de Kadı Burhaneddin'in himayesine girmiş oldu. Kayseri bölgesi 1381-1397 yılları arasında onun tarafından idare edilmişti (Sağiroğlu Arslan, 2007, s.20). Kayseri'ye vali olarak atadığı kız kardeşinin oğlu Şeyh Müeyyed hem Kayserililere baskı ve zulüm yapıyor, hem de Karaman oğlu Alâeddin Bey'in teşviki ve kışkırtmasıyla isyana hazırlanıyordu. Kayseri'nin teslim edileceğini öğrenen Kadı Burhaneddin, Kayseri'yi muhasara etti. Kısa bir kuşatmadan sonra şehre giren Kadı Burhaneddin, arkadaşı Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın araya girmesiyle eniştesini affetse de sözünde durmayarak onu da idam etti (Esterabâdî, 1990, s.461-462, 474). Kadı Burhaneddin ile onun eniştesini kışkırtan Karamanoğulları arasında Kayseri'nin özellikle Develi bölgelerinde bazı mücadeleler yaşanmış ancak Karamanoğulları yenilmiştir (1397) (Ecer, 2001, s.25).

Osmanlılar Dönemi

Yukarıda anlatılan olaydan dolayı yeğeni yüzünden Kadı Burhaneddin'in eski arkadaşı Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey ile arası açılmıştı. Kadı Burhaneddin, 1398 yılında savaşa girdiği Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'e esir düşmüş; daha sonra da onun tarafından öldürülmüştür. Kara Yülük Osman Bey'e karşı Kadı Burhaneddin'in oğlu Alâeddin Ali ve Sivas halkı, Moğollardan yardım istemiş, fakat şehirlerinin Türkmenler tarafından yağmalanmasından ve yaklaşan Timur tehlikesinden dolayı bundan vazgeçerek Osmanlıdan yardım istemişler. Bu durum üzerine I. Beyazıt, oğlu Süleyman Çelebi'yi büyük bir ordu ile Sivas üzerine göndermiştir. Kara Yülük Osman Bey yenilince Sivas ve Kayseri başta olmak üzere devletin tüm toprakları 1398 yılında Osmanlı idaresine girmiştir (Tihranî, s.44-46; Hoca Sadettin, 1979, s.206; Yücel, 1987, s.42-43; Cunbur, 1985, s.39-48). Ancak 1400'lü yıllara gelince Timur'un Anadolu seferleriyle birçok şehir gibi Kayseri ve çevresi de Osmanlı idaresinden çıkarak Timur'un yönetimine girmişti (Uzunçarşılı, 1983, s.98; Edhem, 1982, s.28). Timur zamanında onun zulmü yüzünden ölen ve göç edenlerden dolayı bölgenin ticarî ve demografik yapısında büyük değişimler yaşanmıştır. Ancak zannımca bölgedeki işbirlikçi Ermeniler Türkler kadar mağdur olmamıştır.

Kayseri'nin Osmanlı topraklarına tam olarak ilhakı Fatih Sultan Mehmet dönemine rastlar. 1473 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan'ın mağlubiyetinden sonra Gedik Ahmet Paşa, 1474 senesinde Karamanoğulları'nı tam olarak ortadan kaldırdı. Bu dönemler Karaman topraklarından olan Kayseri tamamen Osmanlı idaresine girmiş oldu. 1476 tarihinde "*Vilayet-i Karaman Liva-i Kayseriye ve İçel*" olarak ilk tahriri yapılan Kayseri bölgesi, bundan sonra Osmanlı'nın Karaman eyâletine bağlı yedi sancaktan birisi olarak varlığını sürdürdü (Gökbilgin, 1950, s.93; Aynî Ali, 1280, s.16).

XI-XIII. yüzyıllar arası Kayseri ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Kayseri bölgesinin eski çağlardan (Asurlular) beri Orta Anadolu'da Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ana geçiş yolları üzerinde oluşu burasını her dönem ticari öneme sahip kılmıştır. Ortaçağda çakışan yollarla merkezi konumunu koruyan Kayseri, Bizans'tan sonraki Selçuklu ve Osmanlılar zamanında da bu önemini yitirmemiştir. Kayseri'nin batısında "*Kaniş*" (*Kültepe*), doğusunda "*Pazarören-Yabanlu Pazarı*" denilen uluslararası dünyanın en büyük fuarı kuruluyordu (Sümer, 1985, s.4-5). Kayseri çevresinde kurulan bir diğer Pazar yeri de Kırşehir yolu üzerindeki "*Ziyaret Pazarı*"dır (Cahen, 1979, s.162-172; Cantay, 1998, s.106). Kayseri'ye 40 km uzaklıkta yer alan Tomarza ise bu dönemler Kayseri'ye gelip gidenlerin Develi yol güzergâhına yakın küçük bir yerleşim merkezidir. İlçe merkezi ve Erciyes yöresindeki köylerde bulunan yeraltı şehirleri bu tezimizi doğrular niteliktedir. Değişik ülkelerden Kayseri ve çevresine gelen tüccarların yol güzergâhında bulunan yerleşim bölgeleri de bu pazarlardan yeterince istifade etmişlerdi.

Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Kayseri ve çevresinde de Türklerden önce buralara yerleşmiş olan gayrimüslim esnaf ve sanatkârlar vardı. Bunlarla birlikte yaşamak, onların karşısında esnaf ve tüccar olarak tutunabilmek için iktisadî ve ticarî bakımdan güçlü olmak gerekiyordu. Türkler, bütün olumsuzluklara rağmen Kayseri bölgesinde Rum ve Ermenilerle bir arada ve barış içinde çatışmaya girmeden varlıklarını sürdürdüler (Ecer, 2001, s.42-43). Üstünlük Türklere geçtikten sonra da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Ermeni ve Rumlara karşı hoşgörü ortamı devam etmiştir³.

XI. yüzyıldan sonra Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi Kayseri'deki her meslek mensubu da ayrı çarşılarda toplanmıştı. Bunlardan Kayseri'de derici, dokumacı, boyacı, bakırcı, kuyumcu ve kasaplar çarşısının varlığı bilinmektedir (Akşit, 1998 ,s.43). Bölgede bu düzenin kurulmasında en büyük emek Ahi Evren'indir. Ahi Evren ve hanımı Fatma Bacı Türk kültürü ve İslâm disiplininin Kayseri ve çevresine yerleşmesini, burada kökleşip tüm Anadolu'ya yayılmasını sağlamıştır (Ecer, 1998, s.133).

Daha evvel de bahsettiğimiz üzere Selçuklular zamanında çeşitli Türk boylarına mensup aşiretler, yerleşmek amacıyla Anadolu'nun birçok yerine olduğu gibi Kayseri ve çevresine de gelmişlerdi. Bu göçler sonraki yıllarda da devam etmiştir. Konargöçer olarak bilinen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler, Kayseri merkezde Ermenilerin çoğunlukta olması nedeniyle ilk olarak dağ eteklerine köyler kurarak yerleşmeyi tercih etmişlerdi. Şehir dışına yerleşen bu Türkmenlerin göçebe yaşamdan, kentsel yaşama geçişleri bir anda değil, uzun bir süreçte gerçekleşmişti. Aşiretler, hayat tarzlarının gereği olarak kışın şehir ve kasabaların yakınındaki iskân merkezlerine inerken, yazları daha serin olan yaylalara göçerler ve buralarda çoğunlukla hayvancılıkla uğraşırlardı. Yetiştirdikleri hayvanların başında ise koyun, keçi, deve ve at gelirdi. Aşiretler kışlak olarak buldukları yerlerde ihtiyaçlarını giderebilecekleri oranda ziraatla da uğraşmaktadırlar. Selçuklu Türkiye'sinde ekonominin dayandığı üç faaliyetten biri "ziraat" idi. Tarla ekimi, hayvancılık ve bağ-bahçecilikten oluşan ziraatın bu üç dalında da Kayseri ve çevresinde önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Akdağ, 1979, s.28; Sümer, 1949-1950, s.511; Halaçoğlu, 2009, s.XV; Şahin, 1982, s.285). Kayseri ve çevresinde bazı yerlerin dağlık bir yapıya sahip olması Selçuklular döneminde halkın hayvancılıkla ve tarımla uğraşmasında etkili olmuştur (Güler, 1998, s.176). Tarım özellikle Zamantı Irmağı⁴ ile kolları üzerinde ağırlık kazanmıştı. Meyvenin yanı sıra arpa ve buğday başta olmak üzere birçok tahıl üretimi yapılmıştır. Kayseri'de bölge halkının önemli uğraşlarından biri de dokumacılıktır. Burada dokunan halı, kilim, perde ve kumaşlar zenginlerin zevkine hitap ediyordu (Akdağ, 1979, s.30; Yetkin, 2007, s.103).

Başlangıçta dinî gayeler güden Haçlı seferleri ise, daha sonra iktisadi savaşa dönüşmüş ve Doğu ile Batı arasındaki ticari hayatı yeniden canlandırmıştı (Güçlüay, 1997, s.104). Ticaretle paralellik arz eden ilmî hayat ise Kayseri'de gayet canlı idi (Erkiletlioğlu, 1993, s.151). O günlerden günümüze ulaşan darüşşifa ve medreselerin varlığı bunun en güzel nişanesidir. Şehir halkının büyük bir kısmı, yaygın olan vakıf müesseselerinde çalışıyor veya bağ-bahçe ziraatı yapıyorlardı. Kayseri'nin etrafı hemen hemen bahçelerle çevrili idi. Daha uzak yerleri ise bağlarla donatılmıştı. Kadı Muhyiddin 1277'de Kayseri'yi şöyle tarif etmektedir: "*Şehirde akarsular vardır ve güzel bahçeleri arklar ile sulanır*". Evliya Çelebi de buna benzer bir tarif ile XVII. yüzyıl Kayseri'sini şöyle anlatır: "*kışın su dolu olan sur etrafındaki hendeğe bahar günlerinde bostan ekerler. Latif sebzesi olur*" (Erkiletlioğlu, 1993, s.148).

XI. yüzyıldan sonra Kayseri, Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi muhtelif etnik unsurların, muhtelif dinlerin, muhtelif içtimaî tabakaların, muhtelif mesleklere mensup insanların müşterek yaşadığı büyük ticaret ve sanayi merkezlerinden birisiydi (Köprülü, 1994, s.57). Kayseri ve çevresinde gerek etnik menşe gerekse inanç itibarıyla çeşitli unsurlar mevcuttu. Yukarıda da bahsedildiği gibi şehir halkını ekseriya Müslim ve gayrimüslim Türklerin yanında Ermeniler ve Rumlard oluştuyordu. Türklere etki yapabilecek bir güç teşkil etmeyen gayrimüslim unsurlar, barış ortamında yaşamlarını sürdürdüler (Togan, 1981, s.209). Aynı devirlerde Anadolu'nun başka

³Kayseri şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan hareketle kaleme alınan şu makale "*Hoşgörü Toplumu'nda Birlikte Yaşamak: Osmanlı Toplumunda Gayr-i Müslim Ermeni Vatandaşları ve Hukuk: Kayseri Örneği*" Kayseri bölgesindeki yerli halka karşı uygulanan hoşgörü ortamını çok güzel bir şekilde anlatmaktadır (Demirci, 2013, s.577-586).

⁴Zamantı Irmağı, Tomarza topraklarına Melikviran Köyünde katılmakta olup, sırasıyla Tatar, Akmezar, Köprübaşı, Bostanlık, Sövegenler, Şıhbarak, Böke ve Culha köylerinin arazilerinden geçerek Develi sınırlarına girer. Pınarbaşı'ndan doğup, il sınırlarını aştıktan sonra, Seyhan adını alan ve Akdeniz'e dökülen bu ırmak, toplam 308 km uzunluğundadır. Sınırlarını katettiği köylerde yapılan sulama kanalları, regülatör ve pompalarla tarımda sulamada büyük ölçüde yararlanılmaktadır (<http://www.tomarza.gov.tr>)

şehirlerde Yahudilerin bulunduğu biliniyorsa da bunların Kayseri de sakin olduklarına dair kaynaklarda hiçbir işaret yoktur. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Kayseri’de Yahudilere ait bir havranın varlığını zikretse de diğer kaynaklarca doğrulanmamıştır (Akşit, 1997, s.9).

Kayseri ve çevresinde Ermeni nüfusun yoğunluk nedeni; Selçuklular dönemi Kayseri ve çevresindeki gayrimüslimlerin çoğunu Ermeniler oluşturuyordu. Osmanlılar zamanında daha açık olarak görüldüğü üzere bölgede Ermenilerin Rumlardan daha kalabalık olmaları Bizans İmparatorluğunun iskân politikasından dolayıdır (Sevim, 1983, s.9). Bizans, doğudaki Ermenileri Kayseri bölgesine tehcir ederken Malazgirt sonrası bölgedeki Rumların çoğunu da batıya hatta Balkanlara göçürerek buralardaki Rum nüfusun azalmasına neden olmuştu (Akşit, 1997, s.9).

Türkler Anadolu’ya girdiğinde Kars ve Van bölgesinde Senekerim yönetiminde Vaspuragan Ermeni Krallığı bulunuyordu. Derebeylik düzeninde Bizans’a bağlı olan bu krallık, Türklerin Anadolu’ya girişlerini önleyemedi. Anadolu’ya ilk dönem Oğuz akınlarını Urfalı Matheos ve Süryani Mihael şöyle anlatırlar:

“Ok ve yay kullanan uzun saçlı Oğuz süvarileri Ermenileri şaşkına çevirmişlerdi”. Simbat ise ilk Türk akınlarını: “1016-1017 yıllarında Hıristiyanlar ilâhi bir gazaba uğradılar. Barbar millet büyük bir kalabalık halinde hareket etti. Bunlar Ermenistan’ın Vaspuragan eyaletine girip Hıristiyanları merhametsizce kılıçtan geçirmeye başladılar. Senekerim oğlu Davit’i onların üzerine sevketti, iki taraf şiddetle çarpıştılar. Ermeniler, düşman askerlerinin yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler. Onlar, ok atışı ile bu silaha karşı tedariksiz olan Ermeni askerlerini kırmaya başladılar” diye aktarmaktadır (Simbat, 1946, s.18).

Ermeniler doğudan gelen Türk akınlarını önleyemeyince Vaspuragan adı verilen Van gölü havzası, Bizans İmparatoru II. Basil tarafından doğrudan doğruya Bizans’a bağlandı. Daha sonra bölgede oturan 40 bin Ermeni (12 kale 4400 köy ve 115 manastır)⁵, göçe zorlanarak tarihteki en büyük Ermeni tehciri gerçekleştirildi. Ermeniler, Orta Anadolu’da Sivas, Larissa ve Abara şehirlerine yerleştirildi. Kral Senekerim’in oğlu Davit’e ise, daha sonra İmparatorun emriyle Nikephoros Phokas’ı öldürmesinin mükâfatı olarak Kayseri, Zamantı ve Develi bölgesi verilmişti (Mateos, 2000, s.47-51; Sevim, 2002, s.3; Ersan, 2007, s.16; Kaşgarlı, 1991, s.1093). İşte bu göç olayından dolayı Kayseri ve çevresindeki Ermeni nüfus oldukça fazlaydı. Kayseri’ye gelen Danişmentlilerin, yavaş yavaş sınırlarını genişletmeye başlamaları bölgede yaşayan Ermeni prensliklerinin yönetim ve egemenliklerinin sona ermesine neden olmuştu (Sevim, 2002, s.19).

Sultan Alparslan, Ani’yi aldıktan sonra, Ermenistan kralı Gagik’i affederek serbest bırakmıştır. O, da Kars’tan çıkıp Roma memleketine gitti. İmparator Dukas, (Dzamındav) Zamantı, Komana, Larisa, Khavadanek ve Kayseri’yi Ermeni Gagik’e vermişti. Gagik, Ermeni atalarının memleketini terk edip beraberindekilerle birlikte Kayseri ve çevresine yerleşti. Gagik, bunların yanı sıra Bizans’tan birçok maddi imkânlar temin etmişti (Müverrih Vardan, 1937, s.167; Mateos, 2000, s.121-122; Sevim, 2002, s.10; Ersan, 2007, s.99; Kaşgarlı, 1991, s.1094). Bu tehcirden önce Kayseri ve çevresinde Ermeni varlığına rastlanılmaktadır. Ermeni Hıristiyanlığının önemli kiliselerinden olan “Panaghia”nın varlığı VI. yüzyıla⁶ kadar uzanmaktadır.(İlter, 1974, s.51). Kayseri’nin çevresine yerleşen Ermeni kabilelerinin en büyüklerinden biri 1500 kişiden oluştuğu tahmin edilen "Thomas" kabilesidir. Bu kabilenin günümüzdeki Tomarza’nın bulunduğu bölgeye yerleştiği sanılmaktadır. İlçedeki kiliseyi yaptırdığı düşünülen kabilenin ileri gelenlerinden Piskopos Thomas’ın adının zamanla değişime uğrayıp Tomarza adının buradan geldiği iddia edilmektedir (Satoğlu, 2002, s.442).

I. Alâeddin Keykûbat dönemine gelindiğinde Kayseri ve çevresinin hatırı sayılır bir Ermeni varlığına sahip olduğu görülür. 1230 tarihinde I. Alâeddin Keykûbat, Kayseri’de Hıristiyan papazlar ve halk tarafından karşılanmıştı. Bu Hıristiyanlar arasında dolaşan Sultan I. Alâeddin Keykûbat, onların teanni etmelerine (ilahi okumalarını) ve çan çalmalarına izin verdi (Erkiletlioğlu, 1993, s.147; Akşit, 1997, s.10). Bu dönemlerde Kayseri bölgesindeki Ermenilerin çokluğunu gösteren diğer bir örnek de Kayseri subaşılığına atanan Kemaleddin Kâmiyâr’ın lakabıydı. Onun sahip olduğu birçok

⁵Müverrih Vardan, Sivas ve Kayseri bölgesine mukabil Senekerim’in Vaspuragan eyaletinde 4000 büyük köy,72 kale ve 10 şehir verdiğini söyler. (Müverrih Vardan,1937:167)

⁶ Krautheimer, R.Early Christian and Byzantine Architecture, Great Britain, 1965, s.123 de, iç ve doğu Kapadokya’da haç plânlı kiliselerin “değişmez tip” olduklarını söylerken, Tomarza’dan da söz konusu “Panaghia” kilisesini (VI.yy) örnek olarak gösterir.

ismin yanı sıra diğer bir lakabı da “*Rum ve Ermeni illerinin kahramanı*” idi⁷(Turan, 1988, s.81). Ancak bu dönemlerde alınan vergilerin kimlerden ne kadar alındığı kaydedilmediğinden Anadolu’da yaşayan toplulukların ve dolayısıyla Ermenilerin nüfusunu yaklaşık da olsa tespit etmek mümkün değildir (Ersan, 2007, s.260). Osmanlı döneminde ise 1500 yılına ait Tapu tahrir defterlerindeki verilerden, Kayseri şehri ve bağlı köylerinde 27.711 Müslüman, 2463 Ermeni’nin yaşadığı tespit edilmiştir (Ersan, 2007, s.262).

Anadolu Selçuklu hâkimiyetindeki Ermeniler çoğunlukla huzurlu bir hayat yaşamışlardır. Ermeni tarihçi Urfalı Mateos: “*Melikşah’ın Sultanı Allah’ın lütfüne mazhar oldu. Hâkimiyet uzak ülkelere kadar yayıldı ve Ermenilere huzur verdi*” demektedir. Doğu Anadolu ve Suriye seferlerini ise şu cümlelerle anlatır: Dünyanın hâkimi Melikşah sayısız askerlerden mürekkep ordusuyla Romalıların memleketini (Anadolu’yu) fethetmişti. Kalbi Hıristiyanlara karşı şefkatle dolu idi. Geçtiği ülkelerin halkına karşı bir baba gibi davrandı. Birçok şehir ve vilayetler kendi arzuları ile onun idaresine girdi (Mateos, 2000, s.171).

Netice olarak denilebilir ki, geçmişi oldukça eskilere dayanan Kayseri, her dönemde olduğu gibi XI ve XIII. yüzyıllar arasında da tarihî önemini koruyan bir şehir olmuştur. Dünya ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak noktasında oluşu burasını geçmişten günümüze ticari açıdan hep ön plana çıkarmıştır. Stratejik konumunun avantajlarını kullanarak özellikle ekonomik alanlarda gelişimini sürdürmüştür. Bu topraklarda kazanılmış olan ticari tecrübe asırlar boyunca nesilden nesile günümüze kadar ulaşmıştır.

Kayseri ve çevresi Asur, Hitit, Pers, Roma, Bizans, Emevi ve Abbasilerden sonra XI. yüzyılda Türklerin eline geçmiştir. 1174 yılında ise Danişmentlilerden Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın hâkimiyetine geçen şehir, XIII. yüzyılın sonlarına kadar en parlak devirlerini yaşamıştır. Selçuklular döneminde Kayseri, Konya ve Sivas gibi birçok kez başkent olmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubât zamanını çoğunlukla Kayseri’de geçirmiş ve Alâiye seferi hariç hemen hemen bütün seferlere buradan çıkmıştır.

Kayseri ve çevresi Oğuz Türklerinin Anadolu’ya gelişiyle birlikte yeni bir hüviyet kazanıp, Türk oymaklarının önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Kayseri ve çevresinde Oğuz boylarının hemen hemen tamamının bulunduğu bilinmektedir. Ancak Zamantı Havzasındaki mezar taşları bize bu bölgede diğer Türk boylarının yanı sıra özellikle Avşar aşiretlerinin de olduğunu haber vermektedir. O dönemler Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu Kayseri ve çevresinde Türk boylarına dair isimlere bugün dahi rastlamak mümkündür. Bölgenin idaresi ilk olarak Danişmentliler ile Türklerin eline geçmiş daha sonra diğer Türk beylik ve devletleri arasında el değiştirerek günümüze kadar gelmiştir.

---

⁷ Kayseri ve çevresinde Rum ve Ermenilere ait bazı mahallelerin ismi şunlardır. İslim Paşa, Hasünlü, Samur, Neseb Hatun, Tac-ı Kızıl, Ekidere, Bahçe, Bahçebaşı, Batman, Büyükoduncu, Çakaloğlu, Çivicibektaş, Dadırharput, Kızıkapu, Rum Sultan, Romyan, Sasık, Selaldı, Sonokço, Sisliyan, Şuturban, Varsak’dır. Kayseri ve çevresinde yer alan bazı Rum ve Ermeni kasaba ve köyleri ise Talas, Tomarza, Germir, Gessi, Zincirdere, Efkeredir (Erkiletlioğlu, 1993, s.147).

Kaynakça

Kitap

- Abû'l-Farac, G. (BarHebraeus) (1987). Abû'l-Farac Tarihi. (Trc. Ömer Rıza Doğrul), c.I-II, Ankara: TTK yay.
- Ahmet Nazif Efendi (1987). Kayseri Tarihi (Mir'at-i Kayseriyye). Haz. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri.
- Ahmed Eflâkî (1987). Ariflerin Menkıbeleri. (çev. Tahsin Yazıcı), C.I, İstanbul.
- Ahmed Tevhid (1321). Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiyye Kataloğu. İstanbul.
- Akbaş, S. B. (tarihsiz). Kayseri'de Yörükler ve Türkmenler. Kayseri.
- Akdağ, M. (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I. İstanbul.
- Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (1943). Selçukî Devletleri Tarihi-Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-al-ahyar adlı Farsça tarihinin tercümesi. (çev. M. Nuri Genç Osman-Ön söz ve notlar F.N.Uzluk), Ankara.
- Atçeken, Zeki-Bedirhan, Yaşar (2004). Malazgirt'ten Anavatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi. Konya.
- Aynî Ali (1280). Kavânîn-i Âl-i Osman. İstanbul.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi 951-1334, (çev.Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946.
- Bayram, M. (1991). Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu. Konya.
- (1995). Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin. Ankara: TDV yay.
- Cahen, C. (1979). Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler. (Çev. Y. Moran), İstanbul.
- (1992) Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi. (Çev.Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara: TTK yay.
- Ebu Bekr-İ Tihranî. Kitab-ı Diyarbekriyye, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2001.
- Ecer, A.Vehbi (2001). XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri Kültür ve Tarihi. Kayseri.
- (Edhem) Eldem, H. (1982). Kayseri Şehri- Selçuklu Tarihin'den Bir Bölüm, (haz. Kemal Göde), Ankara: KTB yay.
- Erkiletlioğlu, H. (1993). Kayseri Tarihi En eski Zamanlardan Osmanlılara kadar. Kayseri.
- Ersan, M. (2007). Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler. Ankara: TTK yay.
- Esterâbâdî, Aziz b. Erdeşir, Bezm ü Rezm, (nşr. Fuad Köprülü), İstanbul 1928, (Türkçe trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.
- Göde, K. (1990). Sulatan Alaeddin Eratna. Ankara.
- (1994). Eratnalılar (1327-1381). Ankara: TTK yay.
- Halaçoğlu, Y. (2009). Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650). Ankara: TTK yay.
- Hoca Sadettin Efendi (1979). Tacü't Tevarih. C.I, (Neşr.İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: TTK yay.
- İbn Bibi, Nâsireddin Hüseyin b.Muhammed, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umûri'l-la'ie*, (*Selçuk- nâme*), (haz.Adnan Sadık Erzi), I. Tıpkı Basım, Ankara 1956; çev.Mürsel Öztürk, C.I-II, Ankara 1996.
- İbrahim Hakkı Konyalı (1974). Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi. İstanbul.
- İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz (1998). Sivas Şehri (haz. Recep Toparlı). Sivas: STSO yay.
- Kaşgarlı, M. A. (1991). Anadolu'da Ermenilerin Yerleşim Noktaları-Büyük Ermenistan. Ankara: TTK yay.
- Kaymaz, N. (1970). Pervane Muinüddin Süleyman. Ankara.
- Kemaleddin, Kara Mehmet Ağa Zade (1934). Erciyes Kayseri'si ve Tarihine Bir Bakış. Kayseri.
- Keskin, M. (2003). Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesut Dönemi (1116-1155). Ankara: TTK yay.
- Köprülü, M. F. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu. Ankara: TTK yay.
- Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, Camiü'd-düvel Selçuklular Tarihi -I, (Yayınlayan, Ali Öngül), İzmir 2000.
- Müverrih Vardan (1937). Türk Fütuhâtı Tarihi,(889-1269). (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul.
- Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü's-Şefik, nr.4518, vr.291.
- Ostrogorsky, G. (1999). Bizans Devleti Tarihi. (Çev. Fikret İşıltan), Ankara: TTK yay.
- Refik, A. (1989). Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200). İstanbul.
- Reşîdüdîn, Câmîu't-tevârih. (nşr. Ahmet Ateş), Ankara, 1960.
- Runciman, S. (1992). Haçlı Seferleri Tarihi -II-. (çev. Fikret İşıltan), Ankara.
- Sağiroğlu Arslan, A. (2007). Develi İlçesindeki Bezemeli Mezar Taşları. Kayseri.
- (2005). Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları. Kayseri.
- Sevim, A. (2002). Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara: TTK.
- (1983) Selçuklu-Ermeni İlişkileri. Ankara.
- (1993) Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi. Ankara.
- Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler). İstanbul: TDAV yay.
- Süryani Patrik Mihail'in Vakainâmesi, Birinci kısım 622-1042, (Basılmamıştır. çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1944.
- Texier, C. (2002). Küçük Asya. çev. Ali Suat, C.III. Ankara.
- Togan, Z. V. (1981). Umumi Türk Tarihine Giriş. İstanbul.
- Turan, O. (2002). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul.
- (1988). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara: TTK yay.
- (1962). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti. İstanbul.
- Türkay, C. (2001). Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret yay.
- Türkmen, K. (1995). Eratna Beyliği Sikkeleri. Kayseri.

- Uçar, Ş. (1990). Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi. İstanbul.
- Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162), çev. Hrant D. Andreasyan, notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yinanç, Ankara 2000.
- Uyumaz, E. (2003). Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220- 1237). Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). Osmanlı Tarihi. C.II, Ankara: TTK Basımevi.
- (1984). Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri. Ankara: TTK yay. Basımevi.
- Ünal, O. (1979). Türkiye Tarihine Giriş-Horasan'dan Anadolu'ya. Ankara.
- Yinanç, M. H. (2009). Türkiye Tarihi Selçuklular Devri-I. (Yayına Sunan: Refet Yinanç, Ankara.
- Yücel, Y. (1989). Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar. C.II, Ankara.
- (1987). Kadı Burhaneddin. Ankara: KTB yay.
- Zahîrî'd-Din Nîşâbü'rî, Selçuk-nâme, nşr.İrec Afşar, Tahran 1332.

Editörlü Kitap

- Danişmend, İ. H. (1939). Süryani Mihail Vakayînamesi. *Türklük*, II/9, İstanbul.
- Darkot, B. (1955). Kayseri. *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI., İstanbul, s.484-491.
- Satoğlu, A. (2002). Kayseri Ansiklopedisi. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Yıldız, H. D. (1982). Anadolu Türk Tarihi. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, s.567.

Hakemli Dergideki Makale

- Barkan, Ö. L. (1974). İslâm Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, İstanbul, S.2, s.279-304.
- Cunbur, M. (1985). Kadı Burhaneddin'in Ölümü ve Türbesiyle İlgili Menkıbe ve İnanışlar. *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, s.39-48.
- Demirci, S. (2013).Hoşgörü Toplumu'nda Birlikte Yaşamak: Osmanlı Toplumunda Gayr-i Müslim Ermeni Vatandaşları ve Hukuk: Kayseri Örneği. *Jasss International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 1, p. 577-586, February.
- Gökbilgin, M. T. (1950). XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası. *Z. V. Togan Armağanı*, İstanbul, s.93-108.
- İlter, F. (1974). Kayseri-Tomarza Gezisi Üzerine Notlar ve Mikdat Dede Türbesi. *Anadolu (Anatolia) Dergisi*, S.18, Ankara, s.51-58.
- Kafalı, M. (1966). Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi. *Erdem*, Ankara, S.22, s.5-17.
- Sümer, F. (1985). Yabanlı Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar. *TDAD*, İstanbul, s.1-99.
- Sümer, F. XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış. *İÜİFM*, C. XI, İstanbul 1949-1950, s.510-522.
- Şahin, İ. (1982). Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları. *Türk Kültürü*, XX/227, Ankara, s.285-295.
- Turan, O. (1953). Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak. *Köprülü Armağanı*, İstanbul, s.531-564.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

- Solmaz, S. (2001). *Danışmentliler Devleti ve Kültürel Mirasları*. Basılmamış Doktora Tezi,SÜ. Sos. Bil. Ens., Konya.
- Yetkin, N. (2007). *136 Numaralı Tahrir Defterine Göre XVI. Yüzyıl Sonlarında Kayseri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ERIC Dokümanı

- Özkan, S. H. (2010). XVI.Yüzyıl Sonlarında Tomarza, Tomarza ve Kayseri Çevresinde Oğuzlar. *History Studies International Journal Of History*, Editör: Osman Köse, Volume 2/3.

Sempozyum/Konferans, Toplantı ve Proceedings

- Akşit, A. (1997). Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu. *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri, s.3-13.
- (1998). Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fiziki Yapısı. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri, s.35-47.
- Alptekin, C. (1987). Selçuklular döneminde Kayseri. *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğler*, Kayseri, s.16-18.
- Cantay, G. (1998). Kayseri ve Kervanyolları-I. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(16-17 Nisan 1998)*, Kayseri, s.101-113.
- Ecer, A. V. (1998). Ahi Evren'in Kayseri'de Yirmi Yılı. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri, s.127-139.
- Güçlüay, S. (1997). Selçuklular Dönemi Kayseri'nin Ticari İmkanları. *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri, s.103-111.
- Güler, A. (1998). Alaeddin Keykubad (1220-1237) Zamanında Kayseri Şehrinin Stratejik Önemi. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri, s.171-179.
- Salman, H. (2003). 1350-1400 Yılları Arasında Kayseri ve Civarında Boy ve Oymaklar. *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, Kayseri, s.425-442.

Web sitesi

<http://www.burhanettinakbas.com> (18.02.2013)

<http://www.forumyoruk.com/forum/showthread.php?t=2881> (23.03.2013)

<http://www.tomarza.gov.tr> (12.05.2013)